

ט"ו בשבט - יסודותיו ומנהגיו

הקדמה

במאמר זה¹ נעמוד בקצרה על יסודותיו של ט"ו בשבט, ועל מנהגיו, תוך התמקדות בכמה נקודות שיש מי שטעו בהן. אהבת ארץ הקודש והמקדש, ארץ אשר עיני ה' אלוקיך בה, נטועה בלב כל יהודי. חכמי ישראל שבכל דור העירו ועוררו על כך, הלהיטו את הלבבות, והרחיבו בשבחי הארץ הטובה. אלא שאהבה מופלאה ויקרה זו קלקלה קצת את השורה אצל מעט תלמידי חכמים בדורנו, ולפיכך נשמטו מהם כמה מן הדברים שיובאו במאמר זה. ולוואי שאדבק באהבת הארץ שבוערת בהם. נתייחס כאן לחמש טענות שהובאו בדברי החכמים האלו: א) מנהג אכילת הפירות בט"ו בשבט נהוג דווקא בפירות שגדלו בארץ ישראל. לכן, מי שהשתדל וקנה מפירות הארץ הקדושה וראה פירות נוספים שגדלו בחו"ל, אין טעם שירכשם עבור ט"ו בשבט. ב) היהודים שהתגוררו בחו"ל נהגו לאכול בט"ו בשבט פירות יבשים, משום שבט"ו בשבט נהגו לאכול דווקא מפירות א"י, ואי אפשר היה להביא פירות טריים מהארץ לארצות הרחוקות. ג) מנהג אכילת הפירות נוסד בצפת ע"י האר"י הקדוש. ד) מנהג עריכת סדר ט"ו בשבט, הכולל קריאת פסוקים מהתנ"ך ומזהו"ק וכו', נוסד אף הוא על פי דברי האר"י הקדוש. ה) החגיגות ביום זה מיוסדת על מסורת אשכנזית עתיקה ששימרה את מנהג א"י הקדום.

כפי שנראה במאמר זה, המקורות שבידינו מעלים אחרת: מנהג אכילת הפירות נהג בפירות שגדלו בחו"ל. אכילת פירות יבשים מא"י נהגה ככל הנראה רק בדור הקודם, ורק בחלק מהמקומות, ויש כמה טעמים לדבר. מנהג אכילת הפירות אינו קשור לאר"י הקדוש, וכך גם מנהג עריכת סדר ט"ו בשבט. הראיות שהובאו לכך שהחגיגות בט"ו בשבט מיוסדת על מנהג א"י הקדום אינן ראיות, ויש כמה קשיים בתיאוריה זו. בספרנו עסקנו בהרחבה בנושאים נוספים: א) היכן ומתי החל מנהג אכילת הפירות בט"ו בשבט. ב) האם המנהג הוא לאוכלם בליל ט"ו בשבט, או ביום. ג) מי חיבר את הספר חמדת ימים, והאם לפי זה ראוי לקרוא בט"ו בשבט את קונטרס 'פרי עץ הדר'. ד) הסדרים השונים שהובאו ליום זה. ה) הפירות הנאכלים ביום זה לפי המקובלים. ו) האם בט"ו בשבט עברה רוב התקופה? הבאנו שיטת ראשונים מחודשת, שלא נזכרה בספרי המלקטים. ז) הטעמים השונים שניתנו לחגיגת יום ט"ו בשבט, ולאכילת הפירות. ח) קדושת פירות א"י - היכן היא נזכרת לראשונה? האם הדבר מוסכם? האם היא קיימת בכל מצב? האם יש לכך נפקא מינה להלכה? האם פרי שגדל בארץ ישראל קודם עדיף בברכה על פרי שגדל בחו"ל? בתוך הדברים ביררנו האם יש עדיפות לפרי שיש בו קדושת שביעית. ט) אדם

1. מאמר זה הוא תמצות של כמה מפרקי ספרנו 'אשי ישראל ט"ו בשבט' העומד להתפרסם בקרוב בעז"ה, ושם נתבארו הדברים באריכות. ניתן לפנות אלי (SHMUEL6520@GMAIL.COM) ולקבל בל"ד מהדורה דיגיטלית של הספר.

שרכש שני פירות חדשים - האם יברך 'שהחיינו' על שניהם יחד, או יברך על כל פרי בנפרד. (י) תולדות בעל התיקון יששכר וספרו, ותולדות מחזור הגדול ומחזור מעגלי צדק.

א. יסודות היום

1. המשמעות ההלכתית של ראש השנה לאילן

ראש השנה לאילן הוא בט"ו בשבט.² הגמרא מבארת שהוא משום שבט"ו בשבט יצאו רוב גשמי שנה³ ועלה השרף באילנות והפירות התחילו לחנוט.⁴ בירושלמי⁵ מובאת דעה נוספת, לפיה אז כלתה לחלוחית הפרי מגשמי השנה שעברה, ומכאן ואילך הוא גדל מגשמי שנה זו. הגמרא מציינת שבט"ו בשבט חל ראש השנה לאילנות למרות שעדיין 'רוב תקופה מבחוץ',⁶ כלומר ש'תקופת טבת' לא חלפה ועדיין קר. במקום אחר הראינו שישנה שיטת ראשונים מחודשת לפיה מדובר בגמרא על א' בשבט אבל בט"ו בשבט כבר עברה רוב תקופת טבת.⁷ כמה השלכות מעשיות יש לתאריך זה, לגבי תרומות ומעשרות, ביכורים, ועוד. לא נאריך בזה כאן, משום שהדברים סוכמו בכמה מקומות, כגון בספר ה'מועדים בהלכה' לרב זוין. כך נאמר במשנה (ראש השנה פ"א מ"א):

ארבעה ראשי שנים הם... באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה... באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמיטין וליובלות ולנטיעה ולירקות... בשבט ראש השנה לאילן... בחמישה עשר בו.

במעשר בהמה אין לעשר מהבהמות שנולדו בשנה זו על אלו שנולדו בשנה אחרת, ובמעשרות מהצומח אין לעשר מהירקות שנלקטו בשנה זו על הירקות שנלקטו בשנה אחרת, ולא מהפירות שחנטו בשנה זו על אלו שחנטו בשנה אחרת, שנאמר 'עשר תעשר את כל תבואת זרעך היצא השדה שנה שנה' (דברים יד, כב).⁸ התאריך בו מתחילה השנה החדשה לגבי הבהמות הוא אחד באלול, לגבי הירקות הוא אחד בתשרי, ולגבי הפירות הוא ט"ו בשבט. מכך נראה שט"ו בשבט הוא תאריך הלכתי, ולא יום שמחה, כפי שאחד באלול איננו יום חגיגי ולא טועמים בו בשר בהמות וכדו'. גם מצד הסברה אין שמחה ביום זה, שהרי כל המועדים קשורים לאירועים שהתרחשו - בפסח יצאנו ממצרים, בפורים ניצלנו מגזירת המן, וכן הלאה - אך בט"ו בשבט לא התרחש שום אירוע, וכל עניינו קשור לאילנות, ולא לבני האדם.

2. יום דין

היום שבו נידונים על פירות האילן הוא חג השבועות.⁹ אם כן, ט"ו בשבט אינו יום הדין של האילנות, וכפי שכתבו כמה אחרונים.¹⁰ בגניזה הקהירית נמצאו שני פיוטים לט"ו

2. משנה ראש השנה פ"א מ"א.

3. ראש השנה יד ע"א.

4. רש"י שם.

5. ירושלמי, ראש השנה פ"א ה"ב.

6. ראש השנה יד ע"א.

7. שיטת ר"י מלוגיל והמאירי, כפי שביארנו באורך בספרנו, אשי ישראל ט"ו בשבט, פי"א.

8. מדרש ספרי, הובא בפירוש רע"ב על המשנה.

9. משנה, ראש השנה פ"א מ"ב.

בשבט, של פייטן כנראה מסוף תקופת הגאונים, ובהם תפילה לברכה בפירות. יש חוקרים שרצו להסיק מכך שט"ו בשבט נחשב ליום הדין על הפירות, לפחות במקומו וזמנו של אותו פייטן. אולם, יש שפקפקו בראיה זו.¹¹

3. תענית ותחנון

כאמור לעיל, לכאורה אין סיבה לחגוג יום זה, ואכן במשנה ובגמרא לא מצאנו מקור לשמחה ביום זה, וכך גם בגאונים ובראשונים, ברמב"ם וב'טור'. ב'מגילת תענית' נזכרים הימים בהם אסור להספיד או להתענות, וט"ו בשבט אינו מוזכר ביניהם, וכעין זה גם במשנה, בגמרא ובראשונים.¹² בפרק הבא נראה כי הריצב"א הוא הראשון שחידש שיש איסור להתענות ביום זה, ע"ש. בערך בשנת ה' אלפים התפתחו חילוקי מנהגים אצל האשכנזים באשכנז, אוסטריה וצרפת לגבי תחנון בשחרית של ט"ו בשבט.¹³ ברבות הימים התקבל המנהג לא לומר.¹⁴ נראה שמאז שה'שלחן ערוך' כתב שלא לומר תחנון, התקבל מנהג זה ברוב ככל העדות והקהילות. הרי לנו שבמהלך הדורות נתחדשה חגיגות ביום זה, והמעין בספרים ימצא טעמים רבים שניתנו לחגיגות זו.¹⁵

ב. האם החגיגות מיוסדת על מנהג א"י העתיק

בשו"ת 'רבנו גרשם מאור הגולה',¹⁶ מובא שאסור להתענות בט"ו בשבט, שהרי במשנה נאמר 'ארבעה ראשי שנים הם', ולכן יש לדמות את ארבעת ראשי השנים זה לזה, וכשם שבשלושת ראשי השנים האחרים אין להתענות, כך הדין גם בט"ו בשבט. וכן פסק ה'שלחן ערוך'.¹⁷ לכאורה הגזרה שווה שעשה רבנו גרשום קשה, שהרי בשניים מתוך שלושת ראשי השנים האחרים יש צום, לפחות לפי דעות מסוימות. בדברי גאונים וראשונים - בה"ג, רב עמרם גאון, מחזור ויטרי, ועוד¹⁸ מובאת רשימה של ימים ש'ראוי להתענות בהם'. בא' בניסן, יש להתענות משום שמתו בו בני אהרון. כך הדבר גם לגבי א' בתשרי, שהרי יש מחלוקת גדולה וקדומה בין הגאונים והראשונים האם טוב וראוי לצום בו, או שאסור לצום בו.¹⁹ המפרשים העלו קושיות נוספות על דברי רבנו גרשום. הקושיה הנ"ל הביאה את החוקר א' יערי להשערה לפיה לחכמי אשכנז הייתה מסורת שיש לחגוג בט"ו בשבט. אמנם ההשוואה

10. הגרא"ח נאה, שנות חיים, סי' לא אות א הערה א, ועוד אחרונים, וראה חזון עובדיה, ט"ו בשבט סי' א הערה ב.

11. ראה הרב אברהם קוסמן, קולמוס, גיליון 108, עמ' 11.

12. משנה, תענית פ"ב מ"י, וכן ירושלמי, תענית פ"ב סוף ה"ב, והראשונים ציטטו אותם (הובאו בקובץ שיטות קמאי תענית טו ע"ב), והעיר על כך בשו"ת בית דוד, או"ח סי' שנ.

13. ספר המנהגים לרבנו אברהם חידליק (מהד' מ"י, תשס"ו), עמ' ריח; סדר טרויש (מהד' תרס"ה), פ"ג עמ' 7, ועוד.

14. ראה בספרנו, אשי ישראל ט"ו בשבט, פ"ו.

15. נאספו בספרנו, אשי ישראל ט"ו בשבט, פ"ה.

16. שו"ת רבנו גרשם מאור הגולה, סי' יד.

17. שו"ע, או"ח סי' תקעב סעי' ג.

18. בה"ג, סי' יח הל' ת"ב (מהד' מק"נ תשל"ב), עמ' 397; סדר ר"ע גאון (סדר תענית); מחזור ויטרי, סי' רעא (מהד' גולדשמידט) הל' תענית א, ועוד.

19. ראה לדוגמה במרדכי, ראש השנה פ"א, ריש סי' תשח.

שעושה רבנו גרשום קשה, אולם הסיבה שפסק רבנו גרשום שלא להתענות בט"ו בשבט היא המסורת, והגזרה שווה בין ארבעת ראשי השנים היא 'אסמכתא' בלבד. אולם, כמדומה שהשערתו של יערי נתקלת בשני קשיים: (א) השערתו של יערי מתבססת על ההנחה שתשובה זו נכתבה ע"י רבנו גרשום. רבנו גרשום היה ראש ישיבת מגנצא, וגדול הדור באשכנז, נפטר בשנת ד'תשפ"ח והיה מראשוני חכמי אשכנז. לפיכך היה מקום להניח שהוא העביר מסורת קדומה של חכמי אשכנז. אולם, כמה ראשונים מביאים שתשובה זו נכתבה ע"י הריצב"א, וכך הדבר ברור אחר העיון בכתבי היד.²⁰ הריצב"א שימש כראש ישיבת דנפיר בצרפת, והיה תלמידו של ר"י הזקן. הוא נפטר בשנת ד'תתק"ע במקומו שבצרפת. להבנתי הדלה קשה לומר שבתקופה זו הופיעה לפתע מסורת אשכנזית עתיקה. (ב) ראינו לעיל שאצל האשכנזים באשכנז, אוסטריה וצרפת, בערך בשנת ה' אלפים, התפתחו חילוקי מנהגים האם אומרים תחנון בשחרית. מכך נראה להסיק שהחגיגות ביום זה לא הייתה מוסכמת, ונראה לפיכך שהיא לא עברה ב'מסורת קדומה' אצל חכמי אשכנז. את הקושיה שגרמה ליערי להציע את השערתו ניתן לפתור בכמה דרכים, מבלי להניח שיש כאן מסורת אשכנזית עתיקה. לדוגמה: הגאונים והראשונים נחלקו האם מותר וראוי לצום בא' בתשרי, ואפשר שהריצב"א, שאסר לצום בט"ו בשבט, אכן סובר שאסור לצום בא' בתשרי. כך אפשר לומר גם לגבי הצום בא' בניסן, שהרי גם כאן יש מהראשונים שהתנגדו לתענית הצדיקים ביום זה, משום שאסור לצום בראש חודש.²¹ הריצב"א, ואולי גם אלו שהביאו את דבריו, סברו כנראה כשיטה זו האוסרת לצום בא' בניסן.

ג. יסודות מנהג אכילת הפירות

בספר 'תיקון יששכר'²² לרבי יששכר בן שוסאן, שנדפס ע"י המחבר בשנת ה'של"ט, הובא ש'האשכנזים נוהגים להרבות בו במיני פירות אילנות לכבוד שמו של היום'. דבריו אלו הובאו בכמה אחרונים. במהדורה הראשונה של הספר, אותה הדפיס המחבר בשנת שכ"ד, לא נזכר מאומה בנושא זה. מכאן ראינו, לכאורה, שהמנהג נוסד בין השנים שכ"ד-של"ט, בעיר צפת בה התגורר המחבר, דהיינו בתקופה בה פעל בצפת האר"י הקדוש. מכאן קרובה הדרך להצעה לפיה המנהג של האשכנזים בצפת נוסד על פי האר"י הקדוש - רבי יצחק אשכנזי. אולם, הצעה זו אינה נכונה, מכמה סיבות, ובין היתר משום שמנהג אכילת הפירות נזכר בספר שקדם ל'תיקון יששכר'. 'מחזור הגדול' נדפס בשנת שי"ב לערך, ע"י הגאון ר' בנימין בן רבי מאיר הלוי, המכונה 'רבי בנימין אשכנזי', שהיה באותם הימים רבה של קהילת האשכנזים בסלוניקי. יש יסוד מוצק לטענה שהקטע במחזור העוסק בט"ו בשבט, בו הובא מנהג אכילת הפירות, נדפס כבר בשנת ש"ה.²³ לשונו שם היא כך: ולפי שיום זה הוא ראש השנה לאילנות הוא מנהג לקנות כל אחד בביתו ביום זה מעט מכל פרי ופרי שימצא אז.²⁴

20. כך הראה פרופ' שמחה עמנואל, תרביץ, שנה נז חוברת ד, עמ' 568.
 21. ראה לדוגמה בשבולי הלקט, סי' רעה, ובתניא רבתי, ענין תעניות סי' סב.
 22. ובשמו הנוסף 'עבור שנים'.
 23. כמבואר באריכות בספרנו, אשי ישראל ט"ו בשבט, פ"ט.
 24. מחזור הגדול, דף כח, עמ' 43 במהד' שבתוכנת אוצרות התורה.

דבריו נדפסו שוב בשנים שי"ז-ש"כ, במהדורה המכונה 'מחזור מעגלי צדק'.²⁵ בשני מקורות אלו מובא באופן כללי שכך המנהג, ומכאן שאין מדובר במנהג חדש, אלא במנהג שנולד לכל המאוחר בשנת ר"ס לערך. האר"י הקדוש נולד בשנת רצ"ד,²⁶ ורק בשנת ה'ש"ל עלה לצפת והחל להפיץ את תורתו. הרי שמנהג אכילת הפירות נולד עשרות שנים לפני לידת האר"י. מכמה מקורות ברור שאין למנהג זה יסוד בדברי האר"י: המנהג אינו נזכר בדברי מהרח"ו, תלמידו הגדול של האר"י, וגם לא בכתבי שאר תלמידי האר"י, וגם לא בכתבי מסדרי ועורכי כתבי האר"י, הר"ש ויטאל, הר"י צמח מהר"מ פאפרש, רבי אברהם אזולאי, ושאר גדולי המקובלים. ב'סדר היום', שם נזכרים רבים ממנהגי צפת בתקופת האר"י, לא נזכר מאומה על ט"ו בשבט. גם ב'מנהגי צפת' שכתב רבי אברהם הלוי, שהיה מתלמידי האר"י לא נזכר מאומה על ט"ו בשבט. כך גם ב'מנהגי ארץ ישראל' לר"א גלאנטי, תלמיד הרמ"ק. הרי שמנהג זה לא נהג בצפת בימי האר"י וגוריו. המקור היחיד בו נזכר האר"י בקשר למנהגי ט"ו בשבט הוא בדברי מהר"ם חאגיז²⁷, אולם על פי כל הנ"ל, ומסיבות נוספות, נראה שכוונת מהר"ם חאגיז היא רק לומר שחלוקת הפירות שהוא מביא - שלושים פירות המחולקים לשלושה חלקים - יסודה בדברי האר"י. מכיוון שהסקנו שמנהג אכילת הפירות נוסד אצל האשכנזים בחו"ל, עוד לפני לידת האר"י, אם כן עלינו להבין מדוע מנהג זה נזכר רק במהדורה השנייה של ה'תיקון יששכר'. המעיין במהדורה הראשונה ימצא תשובה ברורה לדבר, שהרי לא רק עניין אכילת הפירות נעדר שם, אלא גם כל ענין ט"ו בשבט, וכך גם כל ענייני פסח שני וט"ו באב. נעיר עוד כי בעל ה'תיקון יששכר' אמנם התגורר בצפת, אך נסע והסתובב בארצות רבות. לפיכך יש מקום לטעון שמנהג האשכנזים הנזכר בדבריו כלל אינו מכוון לאשכנזים תושבי צפת, אלא לאשכנזים שהתגוררו ביוון וטורקיה, שם לפי השערתנו נולד המנהג.²⁸ בכל אופן, ברור שדבריו אודות 'האשכנזים' אינם מכוונים לרבי יצחק אשכנזי, שהרי האר"י מעולם לא נזכר ב'תיקון יששכר', ובנוסף 'האשכנזים' נזכרים במקומות נוספים בספר, ובהם מדובר על עדת האשכנזים.

ד. אכילת פירות ארץ ישראל ופירות יבשים

מאז ומעולם הכירו ישראל במעלתה של הארץ הקדושה, ובגלות חיבה זו התעצמה עוד יותר. ברור מעתה שבמשך שנות הגלות הארוכות רצה כל יהודי לזכות לטעום מפירות הארץ הקדושה. באכילתם גם זכה למעלות המיוחדות שיש בפירות אלו, עליהם הרחבנו במאמרנו הקודם.²⁹ משום כך התאמץ כל יהודי לרכוש מפירות א"י, ובוודאי שכך נהגו ביום ט"ו בשבט. מתוך כך, יש ממחברי זמננו שפשוט היה להם כי יסוד המנהג בט"ו בשבט היה לאכול פירות שגדלו בא"י דווקא. יש מביניהם שהוסיפו וטענו שיהודי חו"ל אכלו בט"ו בשבט פירות יבשים משום שהקפידו לאכול אך ורק מפירות א"י, ואלו יכלו

25. מחזור מעגלי צדק, כח ע"א (מהד' ירושלים תש"ס), ס' נח.

26. שרשי מנהג אשכנז, ח"ה, עמ' 246, ע"פ כמה מקורות.

27. הובאו בסוף ספר ברכת אליהו, לר' אליהו אב"ד אולינאב, נדפס בשנת תפ"ח, עמ' נה.

28. ראה אשי ישראל ט"ו בשבט, פ"ב, סעיף 16.

29. אמונת עתיך, גיליון 142, נדפס באשי ישראל ט"ו בשבט, פ"ג-פט"ו.

להשתמר ולהגיע עד לחו"ל רק באופן כזה. משיטה זו עולה שאדם שנמצא בט"ו בשבט במקום בו לא ניתן להשיג מפירות א"י אין טעם שירכוש פירות מחו"ל. כך גם אדם שרכש פירות רבים מפירות א"י, אין טעם שיוסיף וירכוש סוגים נוספים של פירות שגדלים רק בחו"ל. אולם, נראה כי הדברים אינם נכונים, ושלוש ראיות לדבר:

א) בפרק הקודם ראינו שמנהג אכילת הפירות נוסד אצל האשכנזים בחו"ל, בערך בשנת ר"ס. ברור למדי כי באותה התקופה לא ניתן היה להשיג בחו"ל פירות שגדלו בא"י, ולכן המנהג התקיים בפירות שגדלו בחו"ל.

ב) אילו המנהג היה דווקא בפירות א"י, היה הדבר מפורש בספרים הרבים שהביאו את המנהג, מאז ה'מחזור הגדול' ו'תיקון יששכר' ועד ימינו.

ג) בספרי מנהגי קהילות מהדור הקודם עולה כי הם אכלו פירות שגדלו בחו"ל. הראיה שהובאה מן המנהג לאכול פירות יבשים דווקא, אינה ראייה: ראשית, לא הצלחתי למצוא מידע בדוק האם הדבר נהג בכל המקומות, או שמא רק באזורים מסוימים, וגם לא ברור לי מתי החל נוהג זה. בתיאורי ט"ו בשבט מקהילות שונות הדבר כמעט שלא מוזכר. שנית, הטעם לנוהג זה אינו ברור: יש שהציעו, מבלי להביא ראיות, שבארצות בהן שרר חורף בט"ו בשבט קשה היה להשיג פירות טריים בתקופה זו, ולכן היהודים אכלו פירות יבשים, מפירות חו"ל.³⁰ ניתן גם להציע תאוריות אחרות, כגון שאכילת הפירות היבשים החלה בגלל סיבות בריאותיות.³¹ אם כן, נראה למסקנה שמנהג אכילת הפירות התקיים בפירות שגדלו בחו"ל. אמנם חלק מהטעמים שניתנו למנהג, מתאימים דווקא לפירות שגדלו בא"י, אך טעמים רבים אחרים למנהג מתאימים גם לפירות חו"ל.³²

למעשה, נראה כי בימינו, כאשר פירות א"י מצויים, ראוי לכל אדם להקפיד לרכוש בכל השנה מפירות א"י, ובוודאי בט"ו בשבט. נראה שכך גם היה המנהג הנפוץ במאה השנים האחרונות במקומות רבים. עם זאת, כאשר רואים בחנות סוג פרי נוסף שאינו גדל בא"י, נראה שטוב לקנות גם אותו לט"ו בשבט,³³ שהרי רבים כתבו שהמנהג הוא לרכוש 'כל' פרי שנמצא בשווקים.³⁴ יש מקום גם למנהגם של אלו שנמנעים מכך, מתוך חיבת הארץ, וכדי לגרום לכך שבשנים הבאות יגדלו בא"י את אותם סוגי פירות. אלו ואלו כוונתם לשם שמיים.

ה. יסודות מנהג עריכת סדר ט"ו בשבט

סביב מנהג אכילת הפירות בט"ו בשבט, התפתח מנהג רחב יותר - 'סדר' לט"ו בשבט, הכולל שתיית כוסות יין, אמירת פסוקים משניות ומאמרי זוהר, וכו'. סדר זה נזכר לראשונה בספר 'חמדת ימים', שהביא בתוך דבריו את עניין שלושים הפירות שהוזכר

30. הרב יהודה הלוי עמיחי, אמונת עתיך, גיליון 94, עמ' 55, ועוד.

31. ראה רמב"ם, הל' דעות פ"ד הי"א, ובספרו הנהגת הבריות, השער הראשון (מהד' מה"ק תשי"ז), עמ' 42-40.

32. ראה לדוגמה את הטעם שהובא בתיקון יששכר, ובחמדת ימים. מעל חמישה עשר טעמים הובאו בספרנו אשי ישראל ט"ו בשבט, פ"ה.

33. כך אכן כתבו בספר מפרי הארץ הטובה (מכון התורה והארץ), עמ' 9, וכע"ז שם עמ' 43, וע"ש עמ' 15, ובעוד ספרים.

34. כך במחזור הגדול (שהוא המקור הקדום ביותר לאכילת הפירות), ובספרים נוספים, ואכמ"ל.

בשם מהרח"ו (בלי קשר לט"ו בשבט): עשרה שקליפתם לא נאכלת והם ב'עשייה', עשרה שהגרעין לא נאכל והם ב'יצירה', ועשרה שבהם הכול נאכל והם ב'בריאה'.³⁵ דברי ה'חמדת ימים' נדפסו בקונטרס הנקרא 'פרי עץ הדר', מתוכו קוראים רבים מהספרדים במהלך סדר ט"ו בשבט. ה'חמדת ימים' (ט"ו בשבט פ"ג) כותב מפורשות שהדברים אינם נובעים מדברי האר"י:

ומנהג טוב להולכים בתמים להרבות בפירות בעצם היום הזה, ולומר שירות ותשבחות עליהן, כאשר הנהגתי לכל החברים אשר עמדי. ואם כי בדברי כתבי הרב זלה"ה [האר"י] לא נמצא מנהג זה, מכל מקום לדעתי תיקון נפלא הוא בנגלה ובנסתר.

ישנו ויכוח גדול ועתיק יומין האם מחברו של ה'חמדת ימים' היה צדיק או רשע, ואכמ"ל בזה.³⁶ אלו שסברו שמדובר ברשע נמנעו משימוש בספר, וכן משימוש ב'פרי עץ הדר', ויש מהם שתיקנו סדרים אחרים לט"ו בשבט. גם אם נקבל שמחבר הספר 'חמדת ימים' הוא המקובל ר' בנימין הלוי, אין כאן מסורת מהאריז"ל, שהרי ר' בנימין לא היה מגורי האר"י אלא היה תלמיד של תלמיד של מהרח"ו, וכנראה חיבר את הספר כמאה שנים אחרי פטירת האר"י הקדוש.

סיכום

- א. מנהג אכילת הפירות אינו קשור לאר"י הקדוש, וכך גם מנהג סדר ט"ו בשבט.
- ב. ראוי לקנות דווקא מפירות ארץ ישראל, בכל השנה כולה, ובוודאי בט"ו בשבט, מכמה וכמה טעמים. מכל מקום, מי שיכול להשיג פרי שגדל בחו"ל, ואין פרי כזה שגדל בא"י - טוב לקנות את אותו פרי לכבוד ט"ו בשבט, שהרי מנהג אכילת הפירות נהג ברוב השנים בפירות חו"ל.
- ג. יש כמה אפשרויות להסביר מדוע היו מקומות בחו"ל שבהם אכלו פירות יבשים. לא ברור מתי והיכן נהגו לאכול דווקא פירות יבשים. בכל מקרה, בימינו בוודאי אין עניין לאכול דווקא פירות יבשים.
- ד. ישנה תאוריה לפיה החגיגות בט"ו בשבט נוסדה באשכנז על בסיס מסורת אשכנזית עתיקה ששורשה במנהג הקדום בארץ ישראל. אולם יש כמה קושיות על תאוריה זו.
- ה. כאמור, בספרנו 'אשי ישראל ט"ו בשבט' נתבארו באריכות כל הדברים הללו, ועוד רבים אחרים, וכאן הובאה רק תמצית הדברים.

35. בספר אשי ישראל ט"ו בשבט, פ"ז הארכנו על זיהוי שלושים הפירות, ובמנהגים אחרים על זהות הפירות וכמותם.

36. ראה לדוגמה: הרב יחיאל גולדהבר, במאמרו שנדפס בספר זכרון לפרופ' מאיר בניהו, ח"ב, עמ' 873; הרב אריאל אפרים אהרונוב, במאמרו שנדפס בקובץ עץ חיים באבוב, חוברת טו, עמ' שמט; הרב דוד קוסובסקי-שחור, בהקדמתו לחמדת ימים מהד' ב"ב תשע"א.